

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENHARMADIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

BUDAPEST

1909.

3 136 02

TARTALOM.

1. Parlamenti szólásszabadság. *Edvi Illés Károly* l. tagtól.
 2. Az igazságos jog. Székfoglaló értekezés. *Kunz Jenő* l. tagtól.
 3. A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. *Illés Józseftől*.
 4. Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról.
Földes Béla r. tagtól.
 5. A tömeg büntetetei. *Angyal Páltól*.
 6. A szövetkezetek alapelve. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ferencz* r. tagtól.
 7. Széchenyi-problemák. Írta *Réz Mihály*.
 8. Újabb irányok a nemzetközi perjogban. Székfoglaló értekezés. *Magyary Géza* l. tagtól.
 9. A rendi elemek a magyar alkotmányban. Székfoglaló értekezés.
Ferdinandy Gejza l. tagtól.
 10. Gróf Széchenyi István és a pesti Hengermalom-társaság. — Melléklet:
Adatgyűjtemény. Székfoglaló értekezés. *Gaal Jenő* r. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

DR. PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. 8. SZÁM.

UJABB IRÁNYOK A NEMZETKÖZI PERJOGBAN

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

MAGYARY GÉZA

L. TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1906. december 10-iki ülésén.)

Ára 80 fillér.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA

1907.

UJABB IRÁNYOK A NEMZETKÖZI PERJOGBAN

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

MAGYARY GÉZA

L. TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1906 december 10-iki ülésén.)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1907.

I. ÁLTALÁNOS SZEMPONTOK.

Midőn szerencsém van akadémiai széket elfoglalni, legelső szavam erről a helyről legmelegebb hálámnak nyilvánítása azért a nagy megtisztelésért, a melyben a tekintetes Akadémia részesített, midőn kegyes volt levelező tagjai közé megválasztani.

En teljes mértékben átérzem a nagy kitüntetéssel járó kötelességeket s épen azért ezentúl is egész odaadással fogom szolgálni a magyar tudományt, hogy így szerény erőmhöz képest előmozdítsam azt a célt, a melyet a tud. Akadémia maga elé tűzött.

* * *

Székfoglalóm tárgyául a magánjogok nemzetközi védelmének kérdését, az ú. n. nemzetközi perjogot választottam, a jogvédelem azt a részét, a mely napjainkban mind nagyobb jelentőségre emelkedik s a mely épen legújabbán nagyobb fejlődésnek indult.

Célom kimutatni : melyek azok az eredmények, a melyeket ezen a téren elértünk, melyek a még megoldandó feladatok és mik a megoldás eszközei ?

Az elméletileg szép és gyakorlatilag is nagy fontosságú kérdés előtanulmányait abban a dolgozatomban írtam meg, a mely néhány évvel ezelőtt igen tisztelt tagtársunknak, *Balogh Jenőnek* folyóiratában jelent meg.¹

¹ Jogi Értekezések. Szerkeszti dr. Balogh Jenő. A dolgozat címe : A magyar polgári perjog nemzetközi vonatkozásai. (Nemzetközi polgári perjog.) Az Értekezések V. fürete (1902).

A mult század egyik legnagyobb vívmánya a jogvédelmi intézmények magas tökélyű kifejlesztése. Hosszú időn át nem történt a jogvédelem javítása iránt annyi, mint a mult században. Ezt e század egyéb nagy vívmányai mellett nem szabad elfelednünk.

A jogvédelem ez a nagy haladása azonban jobbára csak a belföldi jogéletre szorítkozott, míg a nemzetközi jogvédelem alig fejlődött. Csak az utóbbi években állott be ezen a téren is nagyobb lendület. Az európai államok nagyobb része ugyanis a jogvédelem javítása iránt több egyezményt kötött, a melyek egyelőre csak a könnyebb kérdéseket rendezik, de a melyeket bizonyára nyomon fog követni a nehezebbek megoldása is.

És ez a jelenség nem áll elszigetelten a nemzetközi forgalomban, hanem csak része annak a nagyarányú fejlődésnek, a melyet a mult század közepe óta a nemzetközi jog minden ágában tapasztalunk.

Előkészítője az az élénk irodalmi tevékenység, a mely a nemzetközi jog körül a mult század közepén megindult. Számos nagyfontosságú munka jelent meg ezóta a nemzetközi jogról; folyóiratokat indítottak meg és egyleteket alakítottak kifejlesztésére, a melyek útján a gyakorlat már is sok tisztultabb eszmével gyarapodott.

Tulajdonképeni oka pedig az a békés szellem, a mely korunkat áthatja s a melyet minden túlzás nélkül békekorszaknak nevezhetünk. Eddig még nem volt idő, a melyben a humanizmus szelleme az emberiséget annyira áthatotta volna, mint jelenleg.

Általános és őszinte a törekvés a háboru esélyeinek elhárítására, a mely nemcsak azt idézte elő, hogy a háboruk mindinkább gyérülnek, hanem létrehozta korunk egyik legnagyobb alkotását, a mely után sok időn át annyi kiváló elme hiába epekedett: a hágai békeegyezményt. Általános továbbá a szövetekezés az emberiség békés fejlődésének előmozdítására is. Ma a világpostaegyezménytől kezdve a legújabban létrejött madárvédelmi egyezményig a legkülönbözőbb anyagi és szellemi javak, nemkülönben az emberi egészség megvédésére a szövetekezés sokszoros szálai fűzik össze a művelt államokat. Úgy, hogy a művelt nemzetek szolidaritása, a melyre a békeegyezmény beve-

zetésében hivatkozik,¹ nem csupán a theoretikusok elméjében van meg, hanem, legalább egy nagy részben, élő valóság.

Ebben a szellemi áramlatban születtek meg a nemzetközi jogvédelem fejlesztése iránti törekvések.

Már most az a kérdés: miben állanak a nemzetközi jogvédelem terén végbemenő reformok és mi az, a minek megvalósítására törekszünk? A választ röviden abban foglalhatjuk össze: elhárítani a nemzetközi jogvédelem fölösleges akadályait, azokat t. i., a melyek fennállanak, a nélkül, hogy szükségképeni folyományai volnának az emberiség megosztásának különböző államokra és az államok közt esetleg fennálló műveltségi különbségeknek.

Az egész nemzetközi jognak s így a nemzetközi jogvédelemnek is alapelve az államok teljes *jogi egyenlősége*. A hol ez az elv nincs elismerve, mint a hogyan az ókori Róma soha sem ismerte el, ott nemzetközi jogról nem is lehet szó. Jelenleg a nemzetközi jogvédelem terén nem az egyenlőség hiánya a baj, hanem ellenkezőleg, az, hogy itt ez az elv és annak folyománya, az államoknak egymástól való függetlensége, bizonyos merevséggel érvényesül. Az államok a helyett, hogy kezet fognának a jogvédelem előmozdítására, inkább elzárkóznak előle vagy legalább is megnehezítik azt. Intézményeikben a közös emberiségi érdekek ápolása helyett inkább nagyobb fokú particularismus nyilatkozik meg.

Nem azt hibáztatom ezzel, hogy a bel- és külföldi jogvédelem közt különbséget tesznek. Az emberiség megosztása különböző államokra s ebből kifolyólag a jog különbözősége egyes államok közt, a mely teljesen soha sem kerülhető el, a külföldi jogvédelemmel szemben bizonyos eltérő rendelkezéseket, sőt bizonyos biztosítékokat tesz szükségessé. Csakhogy mégis azt tapasztaljuk, hogy azok a megszorító rendelkezések, a melyeket a legtöbb állam jelenleg is tesz a külföldi vonatkozású jogvédelemmel szemben, messze meghaladják a szükségesség határait. S épen ez az, a mi jelenleg a nemzetközi jogvédelemnek legnagyobb fogyatkozása s a minek elhárítására törekszünk.

¹ Reconnaissant la solidarité qui unit les membres de la société des nations civilisées.

Hogy a jelenlegi jogállapot fölött gyakorolt kritikám mennyire igaz, mutatják a következők.

A perben gyakran a külföldiekkel szemben megszorító rendelkezéseket tesznek csupán külföldi minőségüknél fogva. Pedig ma már általában el van ismerve, hogy a jogvédelmet csupán ebből az okból senkire megnehezíteni nem szabad. Továbbá az államok törvényhozásai, talán az egy angolt kivéve, a belföld bírói hatalmát a külföld rovására szertelenül kiterjesztik, mert arra törekszenek, hogy az ügyek elbírálását minél inkább saját bíróságaiknak biztosítsák. Ámde kétségtelen, hogy ez által a külföldön levő alperes védekezését tetemesen megnehezítik, a mi fölötté visszas. Az is nagy baj, hogy a nemzetközi jogvédelem terén még ma is túlnyomó a viszonyosság, pedig nyilvánvaló, hogy a jogvédelemnek ettől függetlennek kellene lennie. És minthogy több igen nehéz kérdésben a viszonyosságot nem gyakorolják, így nincs is jogvédelem. Innen van, hogy a külföldi ítéletek rendszerint nem hajtatnak végre. Sőt egyes államok, mint pl. Németalföld és Oroszország, elvileg is arra az álláspontra helyezkednek, hogy külföldi ítéletet csak szerződés alapján hajtanak végre. Franciaország pedig külföldi ítéletet végrehajt ugyan szerződés nélkül is, de csak úgy, ha azt előbb érdemben felülbírálvá, meggyőződik arról, hogy a külföld helyesen ítelt, a mi a legnagyobb bizalmatlanság a külfölddel szemben. Ha mindehhez még hozzáveszszük, hogy a mennyiben az államok közt van jogvédelem, az érintkezés a rendkívül hosszadalmas diplomáciai úton történik, holott erre a célra más, rövidebb út is volna, a melyet újabban igénybe is akarnak venni, könnyű belátnunk, hogy a nemzetközi jogvédelemnek mennyi fölösleges akadályja van.

Az emberiség soha egy államot nem alkotott és nem is fog, de az mégis kívánatos, hogy ez a sok meg nem okolt nehézség megszűnjék. És remélhető is, hogy minél mélyebb gyökeret ver az a békés, humanitárius szellem, a mely ma az elméket áthatja s a melynek már is több szép terméke van, ez be is következik.

Ez az, a mi után törekszünk.

Midőn most annak megvilágítására vállalkozom, hogy ezen törekvésekből eddig már mit valósítottunk meg és a munkának mely része van még hátra, legezlszerűbbnek vélem az anyagot a következő három pont köré csoportosítani :

- a) Mi a nemzetközi jogvédelemnek az *alapja*?
- b) Tartalmilag miben is áll a nemzetközi jogvédelem?
- c) És végül: mi a nemzetközi jogvédelem terén alkalmazandó jog?

Előbb azonban még jelzem, hogy a nemzetközi perjognak édes testvére a nemzetközi magánjog és hogy ennek következtében a nemzetközi per jog iránti reformmozgalmak együttesen járnak a nemzetközi magánjog fejlesztése iránti törekvésekkel.

És ez helyes is, mert a per nem egyéb, mint a magánjogi érdekek védőeszköze. Most mindazáltal mégis csak a nemzetközi perjogra szorítom vizsgálódásaimat.

II. A NEMZETKÖZI JOGVÉDELEM ALAPJA.

Ha közelebbről vizsgáljuk, hogy mi az az alap, a melyen az igazság a maga útját egyik államtól a másikhoz megteszi, csakhamar látjuk, hogy az ma még különböző és sokszor nem is elég szilárd.

Ma a nemzetközi jogvédelemnek három alapja van: a *viszonosság*, a *szerződés* és a *feltétlenség*. Közülök túlnyomó a viszonosság, utána következik a szerződés és csak jóval ezután a feltétlenség. Minthogy pedig mindegyikük más-más világfelfogást képvisel, erőviszonyuk legbeszédesebb kifejezője a nemzetközi jogvédelem jelenlegi állapotának.

Alig van a nemzetközi perjognak más pontja, a melyről oly mélyen tudnánk bepillantani a nemzetközi jogvédelembe, mint ennek a három jogvédelmi alapnak egymáshoz való viszonya, azért első sorban erre kell irányítani figyelmünket. És mégis ezt a szempontot csak mellékesen szokás érinteni.

A viszonosság a nemzetközi jogvédelem legtükéletlenebb alapja, mert legkevésbé biztosítja az igazság érvényesülését.

Különösen áll ez a viszonosság ama fajára, a melyet *nem védelmezett* viszonosságnak nevezünk. A nemzetközi jogvédelemnek ez a lehető legsó foka, a melyet csak egy lépés választ el annak teljes megtagadásától, mert e szerint az állam mindaddig nem nyújt segédkezet a külföldnek, míg csak be nem bizonyítják, hogy a külföld a jogvédelmet megfelelő esetben

megadja. Nem ilyen rideg az álláspont akkor, midőn a viszonsosság másik formáját, a vélelmezett viszonsosságot követik. Mert ekkor egyelőre van jogvédelem, a mely csak akkor tagadtatik meg, ha bebizonyul, hogy a külföld sem gyakorolja azt.

A viszonsosságot követő államok egy része, a mennyiben álláspontjuk törvényeikből kivehető, a viszonsosságnak épen a szigorúbb, nyersebb formáját, a nem vélelmezett viszonsosságot követi, ha nem is általában, legalább a jogvédelem egy nagyobb körére.

Névszerint áll ez a mi hazai jogunkra. A Trt. 63. §-a, a melyet érdemes ideiktatni, világosan kimondja, hogy »a viszonsosság fennállását valamely külállammal kétség esetében azon fél tartozik igazolni, kinek érdekében a megkeresés történik«. A törvény egyedül Ausztriával szemben tesz kivételt, a melyre nézve kimondja, hogy »Ő Felsége többi országa- és tartományára nézve ilyen igazolás nem szükséges«. S ezen az állásponton, a mely több más törvényünkben is nyer kifejezést, újabban csak annyiban történt változás, hogy a bíróság »a viszonsosságra vonatkozó szabályokat« — a mi alatt természetesen a viszonsosság *tényleges* gyakorlása is volna értendő — csak akkor bizonyíttatja a fél által, »ha azokat *nem ismeri*«. ¹

A viszonsosság bizonyítása továbbá rendkívül nehéz. Ha a viszonsosság bizonyítását a félre hárítjuk, akkor reá sokszor egy megoldhatatlan feladat nehezedik, mert neki gyakran alig áll módjában beszerezni mindazokat az adatokat, a melyekből kitűnnék, hogy egy másik állam bíróságai a jogvédelmet velünk szemben legalább általánosságban gyakorolják. Ha pedig ahhoz folyamodunk, a mit az osztrák jog rendel, hogy végső esetben az igazságügyi miniszter dönti el, van-e a külfölddel szemben viszonsosság vagy sem : akkor ismét ennek biztosítunk döntő befolyást a konkrét ügy elbírálására, a mi nem kívánatos, mert csorbítja a bírói függetlenséget. És habár a mi jogunk az igazságügyi miniszternek ilyen döntő és a bíróságra kötelező beavatkozását nem ismeri, legalább törvény nincs, a mely megállapítaná, mégis gyakran tapasztaljuk, hogy ő a viszonsosság kérdésében nyilatkozatokat tesz, a melyekhez a bíróságok alkalmazkodnak is. Épen ilyen nyilatkozata döntötte el azt, hogy

¹ 1893 : XVIII. t.-cz. 63. §.

bíróságaink végrehajtási ügyekben Németország irányában viszonyosságot nem gyakorolnak.¹

A viszonyosság annak az elvnek a kifejezője, hogy az állam az államok társaságában a többiekkel egyenrangú tényező. *Egyenlőségének* külső kifejezése céljából helyezkedik az állam arra az álláspontra, hogy csak akkor gyakorol jogvédelmet, ha a külföld is hasonlóat tesz, illetve csak addig gyakorolja, a míg a külföld is nyújtja. E mellett sokszor polgárainak érdekeit is megvédelheti vele, mert általa kényszerít gyakorolhat a külföldre, hogy ez az ő polgárainak a védelmet megadja, illetve azt tőlük ne tagadja meg.

Erre a célra azonban mindaddig, a míg szükséges viszonyosság útján a külföld ellen védekezni, teljesen megfelelne a vélelmezett viszonyosság is. Túlhajtás, legalább a jogvédelem terén az, az egyenlőség elvét annyira élére állítani, mint ezt a nem vélelmezett viszonyosságnál tapasztaljuk. Általa ugyanis a jogvédelem sorsát attól teszszük függővé, hogy gyakorlását melyik fél kezdi, melyik teszi meg az első lépést. És ha erre valamely okból egyik fél sem hajlandó, akkor a jogvédelem el is marad, mint ezt az ítéletek végrehajtásánál is látjuk.

Ennélfogva mindaddig, míg bekövetkezik az az idő, hogy a viszonyosságot, mint a nemzetközi jogvédelem alapját, egészen nélkülözhetjük, az államoknak a vélelmezett viszonyosságra kellene áttérniök, mert a nyomában járó megtorlás is eléggé megvédi érdekeiket.

De nem minden állam követi a viszonyosság elvét. Vannak már ma is államok, a melyek a jogvédelmet, legalább egyik-másik vonatkozásban, minden viszonyosságtól függetlenül nyújtják. Hogy melyek ezek, azt nehéz pontosan megállapítani, mert a viszonyosság, illetve a jogvédelem feltétlen gyakorlása a jogban ugyan fontos, de sokszor csak lappangó elvek, a melyekről csak akkor nyerünk tudomást, midőn őket valamely fontos ok felszínre hozza.

Kevés jog oly nyílt ebben a kérdésben, mint a mienk, a mely álláspontját, mint láttuk, igen világosan kifejti.

¹ 1884 május 24-én 18123. és 1890 márczius 24-én 9665. sz. a. kelt igazságügyi miniszteri rendeletek.

Leginkább Angliát emlegetik a nemzetközi jogvédelem feltétlen gyakorlójának. És tényleg, az angol perjogban, a mely pedig sok nemzetközi vonatkozású rendelkezést tartalmaz, egyetlen egy oly szabályt sem találtam, a melyből következtetni lehetne arra, hogy ez az ország csak viszonyosságtól feltételezetten gyakorolja a jogvédelmet. De vannak mások is, így pl. legalább egy jó részben Franciaország és Olaszország.

Keveset ér azonban a jogvédelem feltétlen gyakorlása, ha egyébként azok az elvek, a melyek szerint gyakorolják, eltérők, sőt sokszor annyira szigorúak, hogy a jogvédelem megtagadásával egyenlők. Mit ér pl. az, hogy Franciaország külföldi ítéletet feltétlenül hajt ugyan végre, de csak akkor, ha azt bíróságai érdemben is felülbírálják? ¹ És ehhez az érdemleges felülbíráláshoz a francia bíróságok annyira ragaszkodnak, hogy attól még akkor sem térnek el, ha valamely ország az ő ítéleteiket érdemleges felülbírálás nélkül is végrehajtaná.² Ez a vád különben némileg Nagy-Britanniát is éri, mert ennek joga szerint is van több eset, midőn az angol bíróság a külföldi ítéletet érdemben is felülbírálja.³ Egészen véve azonban az angol bíróságok felfogása a külföldön hozott ítéletek végrehajthatóságát illetőleg elég kedvező. S ettől még akkor sem térnek el, ha a külföld angol ítéleteket nem hajt végre. Így pl. Angliában jól ismeretes, hogy német bíróságok angol ítéletet nem hajtanak végre, de e miatt az angol bíróság még sem nyúl megtorláshoz.⁴

És végül nagyon leszállítja a feltétlenség értékét Olaszország, a mely azt különösen a legnehezebb ponton, az ítéletek végrehajtásánál követi, midőn a közérdek megvédése céljából rendkívül széleskörű discretionarius hatalmat ad bíróságainak, (Pr. 941. §.) mert így a külföldi ítélet végrehajtása na-

¹ Legjobban tájékoztatnak: *Moreau*, Effets internationaux des jugemens en matière civile. 1884; *Constant*, De l'exécution des jugemens étrangers dans les divers pays 1890; *Beauchet*, Leske-Löwenfeld gyűjteményében: Die Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr. I. 563.

² *Garsonnet*, Traité théorique et pratique de procédure. Második kiadás 1904. VIII. köt. 192.

³ L. mindenek helyett *Piggott*, The law and practice of the courts of the united kingdom relating to *Foreign Judgments* and parties out of the jurisdiction 1884. és *Inhülsen* a fentebb idézett gyűjteményben. I. 682.

⁴ *Inhülsen* u. a. 689.

gyon könnyen meghiúsítható. Olaszországot illetőleg egyébként meg kell jegyeznem, hogy nincs Európábn állam, a mely annyit tett volna a nemzetközi jogvédelem érdekében, mint ez. Olaszország a legelső, a mely polgári törvénykönyvében az idegeneket úgy a magánjogok élvezete, mint a jogvédelem terén saját polgáiraival teljesen egyenlőkké teszi és az idegen jog alkalmazásának is igen tág teret enged. (1—10. §.)

A feltétlen nemzetközi jogvédelem csak akkor jelent legmagasabb fejlődési fokot és csak akkor nagy áldás az emberiségre, ha mindenütt *egyenlő* jogelvek szerint gyakoroltatik.

Ez azonban önmagától alig valósul meg. A hozzá vezető legbiztosabb út a *nemzetközi szerződés*.

Nemzetközi szerződések két-két állam közt a jogvédelem bizonyos anyagát illetőleg már régebben sem tartoztak a ritkaságok köré. Különösen a perlési óvadék, szegényjog, kézbesítés, megkeresések teljesítése tárgyában fordultak elő gyakrabban ilyen szerződések. A mi törvénytárunkba is sok ilyen szerződés lett beiktatva. Sőt van egy a jogvédelem egész körére, tehát a külföldi ítéletek végrehajtására is kiterjedő szerződésünk, s ez az 1882 : XXXII. t.-cz.-kel beiktatott, a consularis bíraskodás pótlására Szerbiával kötött szerződés.

Most azonban többről van szó, arról, hogy a mennyire lehetséges, ilyen szerződések az államok egy *nagyobb* körére kötteszenek meg. S épen ebben rejlik az újabb jogfejlődésnek legjellemzőbb sajátsága. Nem az a cél, hogy a két-két állam közötti jogvédelmi szerződések kiküszöböltessenek; különösen a külföldi ítéletek végrehajtása tekintetében érnénk be ma ilyen szerződésekkel, hanem az, hogy a jogvédelem ama körére nézve, a hol nagyobb akadály nincs, jöjjön létre megegyezés kettőnél több állam között. Ez nemcsak hogy gyakorlatilag rendkívül hasznos, mert szélesebb körben egységes jogvédelmi elveket állapítván meg, a nemzetközi jogvédelmet nagy mértékben előmozdítja, hanem a sürűbb tanácskozások révén, a melyek az ilyen szerződéskötést megelőzik, több állam közt bizonyos közszellem jön létre, a mely ismét a megegyezés útját egyengeti a nehezebb pontok körül.

Eddig legfontosabb eredmény ezen a téren az 1896. évi november hó 14-én a polgári jogsegély tárgyában Hágában

létrejött nemzetközi egyezmény, a mely európai birtokaik tekintetében Európa legtöbb állama közt jött létre, mert csak Nagy-Britannia, Törökország, Szerbia, Montenegro és Görögország nincsenek a résztvevők közt s a melyet mi az 1899 : XIII. t.-cikkkel iktattunk törvénybe. Ezt az egyezményt ugyancsak Hágában két tanácskozmány előzte meg : 1893- és 1894-ben. Ez utóbbi évben tartott tanácskozmányon állapították meg az egyezmény tervezetét. A hágai nemzetközi egyezmény az első nemzetközi kodifikáció a perjog terén, a mely a szerződő államok perjogait a jogsegélynek több kérdésében egységessé teszi.

Azóta még két tanácskozás volt Hágában : 1900-ban és 1904-ben s mind a kettő nagyon eredményes. Az előbb említett évben négy tervezetet készítettek, melyek közül hármát — a házasságjogra és a gyámságra vonatkozókat — a legtöbb résztvevő állam, köztük Magyarország is, 1902. évi június 12-én már el is fogadott.¹ Törvényhozásunk azonban eddig még nem iktatta őket törvénybe.² A házasságjogot illető két szerződés közül az egyik a perjog körébe esik, minthogy a házassági perekben az illetékességet és az ezen perekben hozott ítéletek nemzetközi hatályát szabályozza.

Az 1904. évi konferencia két szempontból érdekes. Az egyik, hogy ez volt az első alkalom, midőn a magánjogi védelem iránti tanácskozásokon egy Európán kívüli állam is részt vett és ez *Japán*. Míg Nagy-Britannia azzal az indokolással, hogy jogvédelmi intézményeinek különböző jellege nem engedi meg,³

¹ Az 1900. évi hágai konferencia határozatait közli *Töry G.* az ezen konferenciáról írt tanulmányában (1901). A szerződések szövegét pedig közli Asser, a konferencia elnöke a *Revue de droit international* XXXIV. köt. 1902. évf. 485. l. Továbbá *Niemayer* a *Zeitschrift für internationales Privat u. Öffentliches Recht* XII. k. (1903) 602.

² Időközben, míg e dolgozat sajtó alatt volt, az országgyűlés a szerződéseket elfogadta, s ez idő szerint szentesítés alatt állanak. Ugyanez áll arra az egyezményre nézve is, a mely végrehajtásuk tárgyában Magyarország és Ausztria közt 1906 december 30-ikán kötöttetett.

³ Hogy az angol szakkörök ebben a felfogásban nem osztoznak, az világosan kitűnik az *International Law Association*-nak 1903-ban Antwerpenben tartott tárgyalásaiból, a melyek folyamán több angol szakférfiú felszólalt hazájának magatartása ellen, s el is határozták a tanácskozmányon, hogy emlékiratot intéznek az angol kormányhoz. *Z. für P. u. O. R.* XII. 152.

egyetlen egy tanácskozáson sem képviseltette magát és természetesen az 1896-ban kötött egyezményhez sem járult hozzá, addig egy messze keleten fekvő állam, a mely csodálatra méltó energiával csak a közelmúltban fogadta be a nyugati kulturát, belép az európai jogközösségbe. A másik, hogy a tanácskozás revisio alá vette az 1896-ban megkötött és még le sem járt nemzetközi perjogi egyezményt. Igen jellemző tünet, hogy alig születik meg az első nemzetközi perjogi alkotás, már is ott van nyomában a revisio, szembeszökő bizonyítékaul annak a nagy mohóságnak, a melylyel ma a nemzetközi magánjogi védelem fejlesztésén dolgoznak. A szokatlanul gyors revisio fölött Svédország képviselője (Hammerskjöld) ki is fejezte aggályait, a melyekben Norvégia képviselője (Beichmann) is osztozott,¹ mindazáltal mind a kettő az ügy fölötti tanácskozásokban mégis résztvett.

Ezen a negyedik konferencián kidolgozott tervezeteket, a melyek a most említett perjogi revision kívül mind a nemzetközi magánjog, nevezetesen öröklési és házasságjog, továbbá a gyámság és a csődjog körébe esnek, a legutóbbit, a csődjogit kivéve, több állam 1905 július 17-ikén Hágában kötött szerződésben el is fogadta.² Magyarország azonban nincs a szerződők közt, a minek oka az akkori politikai zavarokban keresendő.

A széles körre kiterjedő szövetkezés szelleme a jogvédelem terén nemcsak Európában hódít, hanem az új világban, Amerikában is. Sőt hódító útját itt korábban is kezdte meg és nagyobb arányokban terjed, mint ideát. 1878-ban több délamerikai állam (Peru, Argentina, Chile, Bolivia, Ecuador, Venezuela, Costarica, Lima) képviselői Limában tartott kongresszuson dolgoztak ki egy a nemzetközi magán- és perjogra kiterjedő 60 §-ból álló tervezetet.³ További két tervezet (egyik a magán-, másik a perjogra) ugyancsak több délamerikai állam számára (Argentina, Bolivia,

¹ Actes de la quatrième conférence de la Haye pour le droit international privé (16 mai—7 juin 1904). 65—66.

² Szövegüket közli *Töry C.* »A hágai negyedik nemzetközi magánjogi konferencia« című tanulmányában 1905; továbbá közli őket a *Revue de droit international XXXVII. évf. (1905) 646. l.*

³ Közli *Meili*, Die Kodifikation des internationalen Civil- u. Handelsrechts (1891) 91.

Brazília, Chile, Paraguay, Peru, Uruguay) 1889-ben Montevideóban készült.¹ Eddig azonban szerződés egyik alapján sem jött még létre. Végül pedig az 1902-ben Mexikónak hasonló nevű fővárosában tartott második panamerikai kongresszuson két nemzetközi codexnek megalkotását határozták el, a melyek közül az egyik a nemzetközi köz-, a másik a nemzetközi magánjogot, beleértve a perjogot is, felölelné s a melyeknek elkészítésével öt amerikai és két európai jogtudóst bízának meg. Ez a kongresszus egyébként az észak- és délamerikai államok oly sokoldalú szövetkezését vette tervbe, — sőt részben végre is hajtotta, — az interamerikai bank alapításától kezdve a legkülönbözőbb anyagi, szellemi, közbiztonsági, egészségügyi, sőt még nyelvi érdekek védelmére, a mely igazi amerikai arányainál fogva méltán ejt minket bámulatba s a melyet *Beernaert* belga miniszter az 1903. évi Bécsben tartott interparlamentáris konferenciához intézett jelentésében Európára nézve egyenesen félelmetesnek mondott.¹

A szerződés ma a nemzetközi jogvédelemnek legbiztosabb alapja. A kölcsönösen adott szót az államok a legnagyobb pontossággal szokták betartani, nemcsak erkölcsi erejénél fogva, hanem azért is, mert teljesen átment a köztudatba, hogy *jogilag* kötelez.

És ezt azok, a kik a nemzetközi szerződés természetének elemzésével foglalkoznak, majdnem kivétel nélkül elismerik, a mint mindinkább gyérül azoknak a száma is, a kik a nemzetközi jognak természetét általában, különösen a szerződésen kívül keletkező nemzetközi jogét kétségbe vonják.

Bizonyos azonban, hogy a nemzetközi jognak az eddig használt jogi kategóriákba való beillesztése nagyon sok nehézséggel jár; itt a munka javarésze még hátra van. Az eddigi megoldások nem megnyugtatók. Különösen áll ez azokra a kísérletekre, a melyek a nemzetközi szerződés jogi természetének meghatározására vonatkoznak. Sokáig ez a kérdés nem is keltett semmi érdeklődést. Csak azóta, hogy a szerződés a nemzetközi forgalomban mind nagyobb jelentőségre emelkedik, irányul a figyelem jogi természete felé.

¹ U. o. 103.

² Revue XXXV. 556.

Ennek a fejtegetésnek keretén belül nem vállalkozhatom az egész kérdés feltárására s a mi tárgyunk vizsgálata nem is kívánja, hogy a különböző nézetek közt igazságot tegyünk. Csak egyre akarok utalni, a mi első tekintetre meglepő lesz, hogy képviselője van annak a nézetnek is, a mely szerint a nemzetközi szerződés nem is igazi szerződés, hanem csak *egyoldalú*, *egybehangzó* akarat-kijelentés a »szerződő« felek részéről, a mely által létrejön a cselekvésüket meghatározó jogszabály.¹

Ennek kritikája azonban s még inkább az egész kérdés megoldása kívül áll fejtegetéseim körén. Itt csak azt ismétlem nyomatékkal, a mi szorosán kérdésünkre tartozik, hogy ama felfogás szerint, a mely már teljesen áthatotta a köztudatot, a nemzetközi szerződés *jogi kötelezettséget* létesít a jogvédelem iránt. Ezzel pedig azt akarom mondani, hogy mindaddig, míg a szerződés fennáll, az államnak nem szabad *egyoldalúlag* attól eltérő jogszabályokat alkotnia, mert különben nemzetközi jogot sért meg.

De hát vajjon nem terheli-e az államokat kötelezettség a nemzetközi jogvédelem iránt szerződés nélkül is? És most erre akarok még néhány megjegyzést tenni.

A nemzetközi jognak egy régi, sokat vitatott, de közmegnyugvásra még meg nem oldott kérdése, vajjon az államokat általában, tehát szerződés esetén *kívül* is terheli-e jogi kötelezettség egymásnak jogsegélyt nyújtani?

Itt is szorítkozva csupán arra, a mi kérdésünkre tartozik, látjuk, hogy a gyakorlat erősen ráczáfol az irodalomban túlnyomólag képviselt felfogásra.

Az írók túlnyomó része, névszerint az olasz, francia és német írók, az államokat jogilag mondják kötelezetteknek jogsegély iránt még szerződés esetén kívül is. Így *Mancini* egy francia nyelven írt értekezésében erősen hangsúlyozza, hogy az államokat a külföldi ítéletek végrehajtása tekintetében egy »devoir parfait et obligatoire de la justice internationale«² terheli. Ugyanennek a felfogásnak adott kifejezést az Institut de droit international is 1877-ben Zürichben tartott tanácskozásain hozott határozatában.³ *Bar* pedig a jogsegély, de különösen a külföldi

¹ *Jellinek*, System der subjektiven öffentlichen Rechte. 299.

² *Revue* VII. 335.

³ *Annuaire* II. 151.

ítéletek végrehajtása iránti nemzetközi kötelezettséget egy lex specialis-on alapuló kötelezettségnek mondja.¹ Végül *Meili*,² hogy már másokat ne is említsek, a kulturá államok közt fennálló jogközösségből, melyre mint a nemzetközi magánjogi forgalom alapjára legelőször *Savigny*³ utalt, vezeti le a kölcsönös jogsegély iránti jogi kötelezettséget.

A gyakorlat azonban erről alig tud valamit. Ha mi a gyakorlatban azt látjuk, hogy szerződés hiányában minden állam kizárólag saját érdekei szempontjából határozza meg a jogsegély feltételeit, hogy különösen sok állam azt a viszonyosságtól teszi függővé, sőt hogy több állam annak legnehezebb részét, a külföldi ítélet végrehajtását szerződés hiányában egyenesen meg is tagadja: akkor nem lehet szó arról, hogy az a jogi kötelezettség a nemzetközi jogsegély iránt, a melyről az irodalomban beszélnek, a nemzetek tudatában élne. Hanem inkább azt mondhatjuk, a mit a régi hollandi iskola behatása alatt az angol-amerikai írók nagyobb része hirdet, hogy csak czélszerűségi szempontok azok, — *reciproca utilitas, comitas nationum* — a melyekből szerződés hiányában az államok egymásnak jogsegélyt nyújtanak.

De bizonyára lesz idő, midőn a nemzetek közti jogközösség tudata oly mély gyökeret ver, hogy a gyakorlatban is kialakul az a közmeggyőződés, hogy az államokat szerződés nélkül is terheli a kölcsönös jogsegély iránti jogi kötelem.

És ezzel kapcsolatban most még azt a kérdést is felvethetjük, vajjon a nemzetközi jogvédelem terén mindig lesz-e szükség szerződésekre? Erre a kérdésre természetesen csak megközelítőleg lehet választ adni.

Én itt kettőt különböztetek meg. Az egyik az, hogy a szerződésileg megállapított jogelvek idővel annyira átmennek a köztudatba, hogy azokat a különböző államok jogrendszereikbe szerződés nélkül is beillesztik, midőn természetesen nem lesz szükséges azok iránt szerződni. Erre utalt *Asser* a negyedik hágai nemzetközi tanácskozást megnyitó elnöki beszédében,

¹ *Theorie u. Praxis des internationalen Privatrechts*. II. 413.

² *Das internationale Civilprocessrecht*. Zürich 1906. 45.

³ *System des heutigen Römischen Recht* VIII. 27.

midőn kiemelte, hogy bármennyire is szükséges jelenleg az összeköttetések kiegyenlítéséről szerződéses útján gondoskodnunk, ennek a szabályozásnak még sem szabad más, mint átmeneti jelentőséget tulajdonítani. Lesz idő, midőn a mai szerződési jog minden állam belföldi jogává válik és midőn nem lesz többé szükség nemzetközi szerződésekre. Midőn az épület be van fejezve, nincs szükség többé az építőállványra.¹

Objectiv megfigyelő előtt azonban nem lehet kétséges, hogy ezt az építőállványt még sokáig nem fogjuk nélkülözhetni, mert a szerződési jog elvei még korántsem vertek oly mély gyökeret, hogy azok szerződés nélkül is alkalmaztassanak.

A másik, hogy a jövőben várható mindinkább növekvő nemzetközi forgalom újabb és újabb érdekek nemzetközi védelmét fogja szükségessé tenni, a mely célra legbiztosabb alapkak a jövőben is a nemzetközi szerződés fog szolgálni.

III. TARTALMI EREDMÉNYEK. KÖNNYEBB PONTOK.

Ezek után most azt kell vizsgálnunk, melyek azok az eredmények, a melyeket a nemzetközi jogvédelem mai legerősebb alapja, a szerződés útján már elértünk és mi az a cél, a melynek elérése a jövő feladata.

Igen, csak szerződési úton elért eredményekről lehet szó, mert abban a mit külön-külön törvényhozási úton alkottak, csak igen csekély részben van haladás. Szembetűnő példa erre az alig tíz évvel ezelőtt keletkezett osztrák pr., a melynek nagyszámú nemzetközi vonatkozású rendelkezéseiben még teljes erejében érvényesül az elzárkózás és a külfölddel szemben való védekezés szelleme.

Hogy a szerződési úton elért eredmények kérdésében a mérleget a valóságnak megfelelően felállíthassuk, szükséges tisztán áttekintenünk azokat a pontokat, a melyeken a bel- és külföld jogvédő tevékenysége találkozik.

És itt abból kell kiindulnunk, hogy az állam jogvédő tevékenysége szabályként csak az *ő polgárait* terjed ki és ezekre nézve

¹ Actes 9. l.

is csak az ő *saját területén* nyújtandó jogélvezet iránt. Mindazáltal az állam csupán erre nem szorítkozhatik, hanem ez alól több irányban vannak eltérések, a melyek okozzák, hogy az állam jogvédő tevékenysége vonatkozásba kerül a külföld jogvédő tevékenységével.

Egyenként a következők:

1. Az állam bíróságai előtt nemcsak a belföldiek, hanem a külföldiek is felléphetnek perrel.

2. Az állam a bíróságai előtt támasztott keresetekkel szemben nemcsak a belföldieknek, hanem a külföldieknek is megadja a védekezés lehetőségét.

Mind a két tétel csak folyománya annak az elvnek, hogy a belföldön a külföldiek is jogalanyok. Ez ma egyike a legáltalánosabban elismert tételeknek, bár igen sok megszorítást szenved.

3. A jogvédelem akkor is megadatik, ha nemcsak belföldi és külföldi, hanem ha két külföldi közt foly a per. Vagyis az állam abból az okból, mert saját polgára mint fel- vagy alperes nincs érdekelve a perben, a jogvédelmet nem tagadja meg.

4. Az állam saját jogvédő tevékenységét *összhangba* hozza a külföld jogvédő tevékenységével, még pedig két irányban:

a) Az állam a külföldnek segédkezik, hogy ez bírói hatalmát saját területén minél jobban gyakorolhassa. Ugyanis sokszor abból a célból, hogy a külföld egy bizonyos pert, mely az ő bíróságai előtt folyamatban van, elbírálhasson, szükséges egy a belföldön véghezviendő cselekmény, a melyet a belföld a külföld megkeresésére el is végeztet.

b) Az állam a külföldön folyamatban levő vagy már befejezett per hatásait a saját területén elismeri. Ennek megvilágítására, a mi az egész kérdésnek egyik legnehezebb pontja, egy pár szóval a következők szolgáljanak. A per folyamatba tétele bizonyos jogi következményekkel jár. Ilyen pl. a perfüggés, vagyis az, hogy mindaddig, míg a per folyamatban van, ugyanazon jogviszony iránt újabb pert indítani nem lehet. De még inkább jár jogi következményekkel a per jogerejű befejezése. Az állam egy ügynek elbírálásával csak egyszer foglalkozik, ebből az okból, ha akármelyik fél a jogerejűleg eldöntött kérdést ismét per tárgyává tenné, őt a bíróság keresetével elutasítaná. Hasonlóképen az elmarasztaló jogerős ítélet végrehajtható. A jogvédelem

mindaddig nem tökéletes, míg ezek a hatások csak a belföldre szorítkoznak. A jogvédelem teljessége azt hozza magával, hogy azokat a külföld is elismerje.

5. Végül a jogvédelem utolsó nemzetközi vonatkozása, hogy a belföld a maga bírói hatalmát egy idegen állam területére terjeszti ki a vele kötött szerződés alapján. Ezen szempont alá esik a consuli bíráskodás és a mi igazságszolgáltatásunk Bosznia és Hercegovinában.

Bármily tanulságos is a nemzetközi jogvédelemnek ez az utolsó iránya, róla tüzetesebben nem szólok. Itt most csak az előző pontokban érintett nemzetközi vonatkozásokkal fogok foglalkozni, mert ezek teszik ki a nemzetközi perjognak lényegét.

Ezzel csak jeleztem az érintkezési pontokat. Az irodalomban az anyag kezelésének nagy hibáját látom abban, hogy az írók nem adnak maguknak róluk számot. E nélkül pedig nem lehet az eddig elért eredmények értékét méltányolni, sem pedig a még hátralevő munka nagyságát megítélni.

Ha pedig az egyes idevágó szerződéseket vizsgáljuk, akkor a legelső, a mi a szemünkbe tűnik, hogy a fejlődés a nemzetközi jogvédelem terén nem egyenletes. Míg abban az irányban, hogy a külföldi, ha belföldön keresettel lép fel, a belföldivel egyenlően részesüljön jogvédelemben, meglehetősen fejlett az állapot, valamint abban az irányban is nagy a haladás, hogy a belföld a külföldet a területén folyó perek körül támogassa: addig a külföldieknek mint alpereseknek a védekezése a belföldi perben még ma is nagyon meg van nehezítve, úgyszintén a legridegebb elzárkózást tapasztaljuk akkor is, midőn a külföldi per hatásainak elismeréséről van szó belföldön. Ennek oka a védelem természetében rejlik. Nagyon mélyen nyúl ugyanis bele az állam érdekkörébe a külföldi alperesnek teljes védekezést biztosítani és a külföldi ítélet hatását területén elismerni; míg a többi érintkezési pontokon a védelem érdekeit alig veszélyezteti.

És a nemzetközi jogvédelem ama nehezebb pontjain sem oly nagy az elzárkózás két-két állam közt, a melyeket sűrűbb érdekszálak fűznek szorosabbra, mint az államok egy nagyobb csoportjánál, a hol nem ily nagy az érdekközösség. Így két-két állam közt elég nagy számban akadunk szerződésekre, a melyek a jogvédelemnek majdnem egész körét felölelik, ekként annak

már többször említett két nehezebb pontját is. Nekünk csak egy ilyen szerződésünk van, az, a melyet Szerbiával kötöttünk. Ilyen szerződése van Svájcnak is Franciaországgal (1869), ez utóbbinak Belgiummal (1900), de vannak mások is. Ellenben az államoknak egy nagy csoportjára kiterjedő 1896. évi hágai egyezmény a nemzetközi jogvédelemnek csak a legkönnyebb pontjait szabályozza. Néhány nehezebb pontot csak az 1902. évi házasságperjogi szerződés ölel fel.

És midőn mi ezt ma egész természetesnek találjuk, mert hiszen minden haladás a könnyebbtől a nehezebb felé történik, nem szabad megütköznünk azon, hogy ezt akkor, midőn a mozgalom megindult, a nemzetközi jogvédelmet minél tágabb körre kiterjeszteni, nem vették észre és hogy a szabályozást épen a legnehezebb pontokon, a nemzetközileg elismerendő *illetékesség* és a külföldi ítéletek *végrehajtása* körül akarták keresztülvinni. Nincs mit csodálkoznunk a fölött, hogy ez nem sikerült.

Igy egészen meddő maradt Németalföldnek 1874-ben tett kísérlete egy nemzetközi tanácskozás iránt, külföldi ítéletek végrehajtása tárgyában. Szintügy nem vezetett eredményre Olaszországnak ugyanily tárgyú kezdeményezése 1881-ben. És jellemző, hogy az első hágai konferencia elé terjesztett tervezet is a nehezebb kérdések megoldását tűzte ki. Azonban csakhamar belátták ennek kivihetetlenségét és nehogy a tanácskozások meddők maradjanak, elhatározták a szabályozást a legkönnyebb pontokon megindítani.

Ekként helyes mederbe terelvén a szabályozást, csakhamar létrejött a nemzetközi jogvédelem legelső nagy alkotása, az 1896. évi hágai nemzetközi egyezmény.

Ez a szerződés, mint a fentebbiekből önként következtethető, a nemzetközi jogvédelemnek csak könnyebb kérdéseit szabályozza, a melyek körül korábban sem voltak nagyobb nehézségek, mert két-két állam közt létrejött szerződésekben a lényegre nézve már korábban is elintézetést nyertek. Ezek a kérdések: a peres és peren kívüli iratok kézbesítése, a bírói megkeresések köztörvényi és kereskedelmi ügyekben, a perbeli biztosíték, a szegényjog és az adósfogság.

Nem lehet most feladatom ezt az egyezményt részletesen ismertetni. Csupán azt kell kiemelnem, hogy a fentebb vallott

nézetemmel nem akartam értékét kicsinyelni. Jelentőségét kettőben látom. Mindenekelőtt abban, hogy általa sikerült szerződési kötelékbe hozni az államok egy nagyobb számát, a mi már önmagában is a legnehezebb dolgok közé tartozik. Továbbá abban, hogy a *részletekben* sok olyan rendelkezést tartalmaz, a melyek iránt korábban homály vagy nézeteltérés volt. Az által tehát, hogy ezekben a részletkérdésekben a helyzetet tisztázza, a jogvédelemnek igen nagy hasznára van.

És a részletek czélszerű szabályozása szempontjából még eredményesebbnek mondhatjuk az 1904-ben eszközölt revisio alapján készített tervezetet, illetve az annak alapján már megkötött újabb egyezményt, a melynek két nagyon kiemelkedő sajátossága van. Az egyik, hogy megkönnyíti az államok közötti érintkezést; a másik, hogy még szorosabbá teszi a szerződő államokat összefűző kötelekeket.

Az első tekintetben legjellemzőbb, s egyúttal valamennyi közt legfontosabb is, a *konzulok* útján való kézbesítés és megkeresés a diplomaciai út helyett. A mi szempontunkból pedig azért is figyelemreméltó, mert Magyarország képviselője, *Tóry Gusztáv* kezdeményezte.¹ A hágai egyezmény fentartotta a korábbi gyakorlatot, mely szerint a bel- és külföldi bíróságok közti érintkezés diplomaciai úton történjék. Ez azonban rendkívül hosszadalmas, mely okból a konferenzia Magyarország indítványára a legnagyobb készséggel elfogadta azt a tételt, hogy a kézbesítés és a megkeresés a megkereső államnak konzula által történjék, a ki a megkeresést a megkeresett állam ama hatósága útján közvetíti, a melyet a megkeresett állam erre a célra kijelöl.

Az utóbbi tekintetben pedig legfontosabb a *kényszerkézbesítés* és a *megkereséseknek kényszer útján való teljesítése*. A hágai nemzetközi egyezmény fentartotta az eddigi gyakorlatot, a mely szerint a kézbesítés *önkéntesen* történik. Vagyis a külföldi hatóság a kézbesítést csak akkor foganatosítja, ha a fél az ügydarabot önként átveszi. Ezzel szemben a konferenzia

¹ Egyébiránt Magyarország nemzetközi érintkezésében a konzuli kézbesítés ma sem ismeretlen, mert Nagy-Britanniával és egyes amerikai államokkal szemben eddig is gyakorlatban volt. L. az 1901 szeptember 17-ikén 28631. sz. a. kelt I. m. rendeletet.

bizonyos megszorítások között javaslatba hozta, hogy az ügydarab a félnek az ő akarata ellenére is kézbesíttessék. Továbbá a hágai konferencia szerint az államok magukra vállalták a megkeresések teljesítésének kötelezettségét. Ha azonban az arra hivatott személyek, pl. tanuk, megtagadják a közreműködést, a megkeresett bíróság ellenük nem él kényszerrel. Ezzel szemben a konferencia megállapította, hogy a megkeresett bíróság ép-úgy teljesítse a megkeresést, mintha belföldi bíróság kereste volna meg, tehát ha szükséges, kényszer alkalmazásával is.

IV. FOLYTATÁS. NEHEZEBB PONTOK.

Nagyobb részletességgel kell megemlékezni, mint az eddig tárgyalt kérdésekről, a nemzetközi jogvédelemnek már ismert, két legnehezebb s jórésztben még megoldatlan kérdéséről: az *illetékességről* és a *külföldi per hatásainak elismeréséről* belföldön. Tennem kell ezt főleg abból az okból, hogy lássuk, mennyire vissza a jogállapot ebben a két kérdésben és hogy állást tudjunk foglalni a jövőre szabályozás iránt. A behatóbb vizsgálat arról is fog minket meggyőzni, hogy ennek a két kérdésnek egymáshoz való viszonyát helytelenül ítélik meg s fejtegetésemben épen arra fogom fektetni a fősúlyt, hogy ezt a viszonyt helyesen állapítsam meg.

a) *Illetékesség.*

Az illetékesség a belföldi forgalomban is egyike a legnehezebben szabályozható kérdéseknek. Megoldása azért nehéz, mert két ellentétes érdeket: a felperesét és az alperesét kell megvédeni, a mi természetesen sohasem sikerülhet teljesen.

A szabályozásnál a legrégibb időktől kezdve mindenütt az alperes érdeke áll előtérben. Innen már a római jognak szabálya: *actor sequitur forum rei*. A felperesnek ott kell perelnie, a hol az alperesnek legkönnyebb védekeznie. Ez pedig ott legkönnyebb, a hol az alperes lakik.

Természetesen a felperes érdeke az ellenkező. Ez azt kívánja, hogy a felperesnek ne kelljen az alperes után mennie, hanem, hogy ő jogát az alperes ellen ott érvényesíthesse, a hol ő, álta-

lában kifejezve, jogosítva van a maga jogát élvezni. Ez szülte az eltéréseket a szabálytól. Egyik-másik jog, mint nevezetesen a mienk, valósággal túlzásba viszi a kivételeket. Ide tartozik különösen a mi jogunkban a nagyközönség előtt is nagyon jól ismert kereskedelmi könyvkivonati illetékesség.

És még inkább tartották szükségesnek a felperesi érdeket a külföldi alperessel szemben előtérbe tolni. Annyira, hogy a külföldi alperesnek védekezését nagyon megnehezítik. T. i. azt az elvet követik, hogy ha az alperes belföldön nem lakik, vagy a mennyiben jogi személyről van szó, belföldön nincs székhelye, a felperesnek mégis módjában álljon őt a belföldön perrel megtámadni, habár nincs is olyan különös illetékességi ok, a melynek alapján még akkor is lehetne az általános illetékességtől eltérni, ha az alperes belföldön laknék. Szóval, egy *kisegítő illetékességet* állapítanak meg a külföldi alperessel szemben, hogy így a belföldi iurisdiction alá vonható legyen. Egyes jogok, mint a francia (59. 420. §.), és olasz pr. (107.), nemkülönben a bírói hatásköréről szóló belga tv. (1876 márczius 25. t. 53. §.) ilyennek megállapítják a felperes lakhelyét. Ha t. i. nincs semmiféle illetékességi ok, a mely szerint a felperes a külföldi alperest belföldön megtámadhatná akkor, megtámadhatja őt ott, a hol a *felperes* lakik. Enyhébb a rendelkezése a német pr.-nek (23. §.), az osztrák trv.-nek (Jurisdictionsnorm. 67. és 99. §.) és a mi jelenlegi jogunknak (Tvt. 34. §.), a melyek szerint ilyen illetékességi ok gyanánt szolgál az alperes *vagyona*, a melyből követelését kielégítheti. Csak az osztrák tv. megy még ennél is tovább, s vele együtt a mi végleges pr.-ünk tervezete, a mennyiben a külföldiekkel szemben még a *megtorlásos* illetékességet is elfogadja. Kimondja ugyanis azt, hogy ha osztrák honos ellen más államban polgári pereket az előtt a bíróság előtt is lehet indítani, a mely az osztrák törvény szerint ezekben a perekben egyáltalában nem, vagy nem ilyen módon volna illetékes, akkor annak az államnak honosával szemben az osztrák jog által megállapított illetékességen felül ezt az illetékességet is lehet alkalmazni. (Jurisd. n. 101. §.)

Figyelemreméltó kivétel az államok sorában Nagybritannia, a mely a külfölddel szemben kivételes illetékességi okokat nem állapít meg, s így bírói hatalmát a külfölddel szemben nem is terjeszti ki.

A külföldi alperessel szemben elfoglalt rendkívül szigorú álláspontnak az oka igen könnyen érthető. Ha a belföldi felperesnek a külföldi alperessel szemben olyan joga van, a melyet a belföldön akar érvényesíteni, különösen, ha a külföldi alperesnek belföldön levő vagyonából akarja magát kielégíteni, akkor reá nézve rendkívül költséges és késedelmes volna, ha jogának érvényesítése végett külföldre kellene mennie, midőn, ha belföldön rövidesen ítéletet kap, ez nehézségekbe nem ütközik. De a belföldi felperesre sok veszélylyel is jár külföldön perelni, mert igen könnyen megeshetik, hogy a külföldi bíróság nem ítéli meg a felperes részére azt a jogot, a melyet a belföldi jog értelmében a belföldi bíróság megítélne, ha az ügyben illetékességgel bírna. Röviden, a belföldi jogélvezet biztonsága megkívánja a belföldi jogvédelmet.

De van még egy nyomós ok. Ha a belföld a külföldi alperesekkel szemben a maga illetékességi okait tőle telhetőleg nem gyarapítaná, a belföldi felperesnek külföldön kellene perelni. Ámde az itt hozott ítéletet a belföld rendszerint nem hajtja végre, vagy ha igen, mégis csak bizonyos nehézkesebb eljárás útján. Egyfelől tehát megtagadni a külföldi alperessel szemben a jogvédelmet, másfelől pedig a külföldön nyert jogvédelmet a belföldön nem realizálni, oly ellenmondás, a melyből eddig csak úgy tudtak szabadulni, hogy a belföldi illetékességi okokat a külföldi alperesekkel szemben nagy számban állapították meg. Ha ezt a törvényhozás nem teszi, az sokszor a legnagyobb visszásságnak lehet az előidézője. Példát erre épen a mi jogunkból vehetünk. Egy magyar honos, a kinek itt belföldön van vagyona, mondjuk ingatlana, Berlinben lakik. A felperessel ott köt ügyletet, a mely ott teljesítendő is. Ez a Berlinben lakó magyar honos itt belföldön nem perelhető, mert a Tvt. 34. §-a szerint a vagyon fekvése csak olyanokkal szemben állapítja meg a kiegészítő illetékességet, a kik nem magyar állampolgárok. Legfeljebb, a Trt. 57. §-ának tágabb magyarázata mellett, csak bíróküldéssel lehetne segíteni. Ha azonban erre nem mutatkoznék hajlandóság, vagy a felperes nem kérné, ő Berlinben volna kénytelen az alperest megtámadni. És ha itt nyerne is kedvező ítéletet, ez az ő baján nem segítene, mert német ítélet nálunk nem hajtatik végre.

Mindezt meggondolva, érthető, hogy a külföldi alperest minden áron a belföldi iurisdictio alá akarják vonni. Mindazáltal a jelenlegi jogállapot még sem kielégítő, mert megnehezíti, sőt sokszor a nagy távolság vagy a külföldön lakó alperes megidőzésének színlegessége miatt az ő védekezését lehetetlenné teszi. Lemondani azonban egyoldalúlag a iurisdictiónak eme szintén egyoldalú kiterjesztéséről ma mégis alig lehet. Ezt a belföld csak akkor tehetné, ha biztosan számíthatna arra, hogy ha a felperes a belföldi területen szerzendő jogélvezet céljából külföldön perel, az ő jogosítványát a külföld ép úgy fogja megítélni, mint ezt a belföldi bíróság tenné. Ez ismét kettőt tételezne fel: először, hogy a külföld a peressé vált jog elbírálásánál ép úgy fogja alkalmazni a megfelelő *anyagi* jogszabályt, tehát még a belföldit is, mint ezt a belföldi bíróság tenné; másodszor pedig, hogy a külföldi bíróság az ügyet minden *elfogultság* nélkül bírálja el, még akkor is, ha az alperes az illető külföldi államnak polgára. Erre azonban, főleg pedig az elsőre, a nemzetközi magánjognak teljes bizonytalansága miatt alig van kilátás s így nem lehet számítani arra, hogy az államok egyoldalúlag, az alperes iránti humanitásuktól vezéreltetve, a külfölddel szemben megállapított széleskörű illetékességüket megszorítsák.

Ilyen körülmények között azonban le kellene mondani arról is, hogy a külföld az ő iurisdictiójának csorbításával hozott ítéletüket elismerje, azt végrehajtsa. Mert természetes, hogy egy állam se várja amaz ítéletének végrehajtását külföldön, mely ez utóbbi érdekeinek csorbításával hozatott. És mégis azt tapasztaljuk, hogy az államok erről az igényről nem mondanak le, de ezt nem is tehetik. Egyetlen egy állam sem szorítkozhatik arra, hogy az ő igazságszolgáltatása, nevezetesen az ő bíróságai által hozott ítéletek csupán csak az ő területén bírijanak hatálylyal. Sőt ellenkezőleg, minden állam arra törekszik, hogy az, a mi az ő joga szerint helyes és igaz, mindenütt elismertessék. És épen ez egyik indítók arra is, hogy illetékességét a külfölddel szemben kiterjeszteni törekszik.

Könnyű azonban belátni, hogy a külföld ennek a felfogásnak nem egyhamar fog hódolni és nem egykönnyen fogja az ő iurisdictiójának megszorításával hozott ítéletet hatályosnak elismerni. Ennélfogva szükséges, hogy illetékességét a külfölddel szemben

bizonyos mérsékléssel állapítsa meg, ha az a célja, hogy ítéleteit a külföld is elismerje. Ez az a pont, a melyen az illetékesség az ítéletnek külföldön való elismertetésével, névszerint végrehajtásával kapcsolatba kerül.

Minthogy pedig egyoldalúlag egy állam sem vállalkozik arra, hogy ítéleteinek a külföld által leendő elismertetése céljából illetékességét vele szemben mérsékelje, a kettős cél elérésére nincs más út, mint ismét a *szereződés*.

És látjuk is, hogy mindazok a kísérletek, a melyek a nemzetközi forgalomban elismerendő illetékességi okok megállapítására irányulnak, mindig abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a kölcsönös határrendezés alapján hozott ítéletek is kölcsönösen el fognak ismertetni. Így tapasztaljuk ezt az *Insitut de droit international* 1875. évi hágai tanácskozásán hozott határozatában.¹ És még világosabban az 1902. évi június 12-ikén Hágában megkötött házasságperjogi egyezményben.

b) *Végrehajtás.*

A külföldi ítélet végrehajtásának kérdése a nemzetközi jogvédelem legnehezebb és legfejletlenebb része.

Eléggé tudjuk, hogy egy állam sem ismerheti el a külföldön hozott ítéletet feltétlenül, belföldi ítélet módjára. Ha pedig azokat a feltételeket vizsgáljuk, a melyek mellett ezt megteheti, azokat lényegileg a következő három szempont alá foglalhatjuk.

Az egyik, hogy az alperes védekezése nem lett megnehezítve. Nem lehet elismerni az olyan külföldi ítéletet, a mely ellen a megelőző eljárásban az alperesnek nem állott módjában védekeznie.

A másik, hogy az ítélet a külföld jogi berendezésével összhangban áll. Vagyis, hogy az ügy a külföld joga szerint is helyesen van elbírálva.

A harmadik, hogy az elismerendő ítélet nem áll ellentétben a belföld jogrendjével.

Ha már most közelebbről vizsgáljuk a különböző jogokat, csakhamar látjuk, hogy az államok nem mindig alkalmazkodnak ezekhez a feltételekhez. Mert sokszor a külföldi ítéletet egyál-

¹ *Annuaire* I. 125. Idézve dolgozatomban 45.

talában nem ismerik el, sokszor meg szigorúbb feltételeket állapítanak meg, pl. a viszonzóságot, máskor pedig kevesebb feltétellel is beérik.

Az anyag könnyebb áttekintése kedvéért az eseteknek két csoportját kell itt megkülönböztetnünk. Vannak ügyek, a melyek elbírálását az államok önmaguknak szokták fentartani, úgy, hogy ha azokban az ügyekben egy idegen állam bírósága hozna ítéletet, ezt soha semmi körülmények közt sem ismerik el és nem is hajtják végre. Ilyen ügyek a mi jogunkban is vannak (Trt. 53. §. Ker. Elj. 8. §.). Közülök csak egy csoportot említek fel, névszerint a magyar állampolgárok személyállapota tárgyában hozott külföldi ítéleteket. Ezekre nézve a végrehajt. tv. 5. §-a világosan kimondja, hogy belföldön nem hajtának végre.

Az ügyek másik csoportjába tartoznak azok, a melyekre nézve az állam ilyen fentartással nem él. Ezeket illetőleg semmi akadálya sincs annak, hogy az azok tárgyában külföldön hozott ítélet belföldön el ne ismertessék, illetve végre ne hajtassék. És mégis azt tapasztaljuk, hogy az államok sokszor ez elől vagy teljesen elzárkóznak, vagy pedig oly feltételeket szabnak, a melyek a megtagadással egyenlők.

Vannak államok, a melyek szerződés esetén kívül külföldi ítéletet egyáltalában nem hajtának végre. Így pl. *Németalföld*, érdekes ellentéte gyanánt a nemzetközi jogvédelem fejlesztése körül kifejtett nagyarányú tevékenységének. A régi, valamint az új, az 1896. évi németalföldi pr. szerint külföldi ítélet némi kivételektől eltekintve, Németalföldön nem hajtatik végre.¹ Az 1864. évi orosz pr. szerint, mely egy része II. Sándor czár nagy reformalkotásának, 1884 óta hivatalosan »II. Sándor czár igazságügyi törvényei« név alatt idéztetik, külföldi ítélet Oroszországban csak szerződés alapján hajtatik végre. Minthogy pedig *Engelmannak*, egy orosz jogi írónak, állítása szerint Oroszországnak ilyen szerződése nincs, ebből következik, hogy külföldi ítélet Oroszországban egyáltalában nem hajtatik végre.² A *svéd* perjogban, a mely a maga eredetiségét s minden idegen befolyástól való népies jellegét a mai napig is megőrizte, *Uppström*, egy svéd

¹ Leske-Löwenfeld gyűjteményes munkájában: *Asser* H. L. I. 508. és III. 404.

² U. o. II. 688.

író, szerint nincs intézkedés a külföldi ítéletek végrehajtásáról. Tényleg azonban, mint nevezett író mondja, Svédország külföldi ítéleteket szerződés esetén kívül nem hajt végre.¹

Más államok ellenben a külföldi ítélettől az elismerést nem tagadják meg, ha meggyőződnek arról, hogy a fentebb említett feltételek megvannak.

Legkövetkezetesebb, bár kétségkívül legszigorúbb is, e részben Franciaország, a mely a maga módja szerint nemcsak az alperes védekezésének lehetőségét teszi vizsgálat tárgyává, hanem, mint már érintettem, azt is, hogy érdemben az ügy jól van-e elbírálva. Bizonyos részben ez az angol jog szerint is így van.

Az államok nagyobb része s ezek közé tartozunk mi is, egészben véve azt tételezi fel, hogy a külföld az ügyet érdemben jól bírálta el; csupán azt vizsgálják, vajjon a külföldi ítélet nem ütközik-e közrendjükbe. Ellenben azt, hogy az alperesnek védelem nem lett-e megnehezítve, legalább az ő szempontjuk szerint, ők is vizsgálják.

Mindazokban a jogokban, a melyek a külföldi ítélet végrehajtása elől nem zárkoznak el, a feltételek közt ott szerepel annak a vizsgálata, vajjon az alperes védekezése nem lett-e megnehezítve, vagyis ott szerepel az *illetékesség* vizsgálata. Fejtegetésemben, mint már érintettem, csupán ennek megvilágítására szorítkozom.

Csodálatos, hogy az államok ennek a feltételnek kitűzésében törvényeikben, sőt gyakran a szerződésekben is, egészen helytelen, érdekeikkel merőben ellentétes álláspontra helyezkednek.

Midőn ugyanis a törvények az illetékességet a külföldi ítélet elismerésének, illetve végrehajtásának feltételül állítják oda, valamely jogrend illetékességi szabályaira általában utalnak. Így pl. az olasz jog azt kívánja, hogy a külföldi bíróság, a melynek ítélete végrehajtandó, illetékes volt (autorita giudiziaria competente. 941. §. 1.), a mit általában úgy értenek, hogy *saját* joga szerint volt illetékes. Épen ellenkezőleg, a magyar (végrehajt. t. 3. §. c), a német pr. (328. §. 1.) és az osztrák jog (végrehajt. t. 80. §. 1.) azt kívánja, hogy a külföldi bíróság, a melynek ítélete

¹ U. o. II. 483.

végrehajtás alá kerül, a *belföldi* végrehajtó bíróságnak joga szerint legyen illetékes.

Azonban eme jogrendszerek mindegyikének illetékességi okai közt, a melyekre általában utalás történik, ott vannak a külfölddel szemben megállapított *hátrányos* illetékességi okok is. Ekként tehát a belföld a külföldi ítélet végrehajtásánál nem tekintí akadálnak azt, hogy a külföldi bíróság az ítéletet a belfölddel szemben valamely hátrányos illetékességi ok alapján hozta meg. Pl. a magyar jog szerint külföldiek egyéb belföldi illetékesség hiányában ott is perelhetők, a hol birtokuk van. Ha már most külföldön egy nem magyar honos ellen azon az alapon hoznak ítéletet, hogy neki az ítélkező bíróság területén birtoka van, az így hozott ítélet, ha egyéb feltételek megvannak, a magyar bíróság által végrehajtandó.

E szerint az illetékességi okokra való általános utalás azzal a hátránynyal jár, hogy a belfölddel szemben megállapított hátrányos s így az alperes védekezésének megnehezítésével megállapított illetékesség is elegendő alap a külföldön hozott ítélet végrehajtására.

Ez pedig teljesen tarthatatlan állapot. Az még némileg érthető, hogy az állam a belföldi jogvédelem megkönnyítése czéljából a külföldi alperes védekezésének megnehezítésével a saját bírói hatáskörét kiterjeszti, de az már föltötte visszas, hogy a külföld által is ilyen módon hozott ítéletet alkalmasnak tart arra, hogy azt saját bíróságai által végrehajtassa.

A törvényeknek ez a fogytatkozása sürgős orvoslást igényel, a melynek abból kell állania, hogy az alperes védekezésének megnehezítésével megállapított illetékességi okok nem ismeretnek el elegendőknek arra, hogy az azok alapján külföldön hozott ítéletek a belföldön végrehajtassanak.

De még itt sem lehet megállapodni, a mennyiben még a belföldi jogvédelem számára megállapított illetékességi okokat sem lehet *általában* elfogadni a külföldön hozott ítéletek végrehajtásának feltételei gyanánt. Említettem már ugyanis, hogy egyes jogok, mint a német, osztrák, de különösen a mi magyar jogunk, e legutóbbi különösen a kereskedelmi könyvkivonati illetékesség útján, az alperesnek a védekezést a belföldi forgalomban is megnehezítik. A legnagyobb könnyelműség volna ezeket az ille-

tékességi okokat elegendőknek tekinteni arra, hogy az azok alapján külföldön hozott ítélet a belföldön végrehajtsék. A törvényhozásokat súlyos mulasztás terheli, hogy ezt az illetékességre való általános utalás útján eddig is megengedték. És hogy ebből eddig szélesebb körökben nagyobb baj nem származott, ennek oka egyszerűen az, hogy a külföldi ítélet belföldön rendszerint amúgy sem hajtatik végre. De a hol ez mégis előfordul, ott a baj elég súlyosan érezhető. Így pl. a magyar bíróságok igen sokszor jutnak abba a ferde helyzetbe, hogy Ausztriában a mi jogunk követelményeinek megfelelően, a kereskedelmi könyv szerinti illetékesség alapján hozott ítéleteket végrehajtsák, hozzávéve még azt, hogy az osztrák jog ezt az illetékességet mint szabályt nem is ismeri, hanem az osztrák bíróságok az ő hatásköri törvényük 101. §-a alapján inkább csak retorsióképen alkalmazzák velünk szemben.

És az illetékességi okokra való általános utalást tapasztaljuk egyes nemzetközi szerződésekben is, a melyekben két-két állam a polgári perekben hozott ítéletek végrehajtását biztosítja. Így a mi szerződésünkben Szerbiával (1882 : XXXII. t.-cz.), a melyben a végrehajtás egyik feltétele gyanánt általában az szerepel, hogy a megkereső bíróság a *megkeresett* bíróságnál érvényes szabályok szerint illetékes volt az ítélet hozatalára (IX. cz. 2.). Ilyen általános utalás a szerződésben még helytelenebb, mert azzal a veszélylyel jár, hogy az így hozott ítéletet a szerződés erejénél fogva mindenesetre végre kell hajtani. Ha az illető szerződő államok illetékességi okai nem arányosak s az az állam, a melynek területén az ítélet végrehajtható, több illetékességi okot ismer, mint a másik, akkor az előbbi igen könnyen hátrányos helyzetbe juthat, habár az ő törvényeinek illetékességi okai irányadók a végrehajthatóságra. Mit ér pl. nekünk az, hogy a Szerbiában hozott ítélet nálunk csak akkor hajtatik végre, ha a szerb bíróság a mi jogunk szerint illetékes volt, midőn a mi jogunk, ismerve a könyvkivonati illetékességet, lehetővé teszi, hogy egy magyarországi alperes ilyen illetékesség alapján, reá nézve a lehető legkedvezőtlenebb körülmények közt pereltessék Szerbiában?

Mindezek folytán az orvoslás nem állhat egyébből, mint abból, hogy egyenként megállapíttassanak azok az illetékességi okok, a melyek alapján hozott külföldi ítéleteket a belföld végrehajtani

hajlandó s a melyeknek természetesen az lesz a közös sajátságuk, hogy az alperesnek kellő mód adatik a védekezésre. Vagyis szükséges volna a nemzetközi forgalom számára és a külföldi ítéletek végrehajthatósága céljából külön pontosan megállapított illetékességi okokról gondoskodni, mint ezt ma általában elismerik¹ és a melyeknek semmi esetre sem szabad oly nagy számuaknak lenni, mint a mennyi jelenleg akárcsak a belföldi forgalomra van megállapítva.

Mínthogy pedig ezeket a nemzetközi forgalomban követendő illetékességi okokat *egyoldalú* törvényhozási úton megállapítani ma még nem lehet, mert — mint alább mindjárt érintem — azok iránt a nézetek még nem tisztázódtak ki, ha pedig azok iránt a törvényekben nincs meg a teljes összhang, a külföldi ítélet végrehajtása mindig bizonytalan lesz: ekként nincs más hátra, mint *szerződési úton* kísérletet tenni azok megállapítása iránt.

Igy pedig a külföldi ítélet végrehajtásának szabályozása *általában* szerződési útra tereltetik, a mi, tekintve az eddigi egyoldalú szabályozás teljes eredménytelenségét, egyedül helyes.

Most tehát az a kérdés: melyek legyenek a szerződésileg elismerendő nemzetközi illetékességi okok? Ez iránt ma még nagy a bizonytalanság. Hogy ilyeneknek elismerendők az *alperes lakhelye*, az ingatlanokra vonatkozó dologjogok tekintetében a *birtok fekvése*, az nem szenved kétséget, de egyéb vonatkozásokban teljes bizonytalanság uralkodik. Az Institut is fentebb érintett határozatában nemzetközileg elismerendő illetékességi okoknak mondja: az alperes lakhelyét, kiegészítőleg szállását, ingatlanokra vonatkozó dologjogok tekintetében az ingatlan fekvését; ezenfelül pedig bizonyos kivételes illetékességi okokat az ügyeknek bizonyos csoportjára nézve. Hogy melyek legyenek ezek a kivételes illetékességi okok, arra nézve az Institut nem nyilatkozik. Csak annyit mond, hogy még a lakhelynél és az ingatlan fekvésénél nem lényeges, hogy az a bíróság ítéljen, a melynek joga alkalmazandó, addig a kivételes illetékességi okoknál lehetőleg erre kell törekedni.² Bar pedig általában állítja oda vezérelv gyanánt, hogy az a bíróság ítéljen, a melynek joga szerint a peressé tett

¹ Igy főleg *Meili* 200.

² *Annuaire* I. 125. és id. értekezésem 45.

magánjogi viszony elbírálandó.¹ Ez ellen ismét *Meili* ² foglal állást, a ki a következő, nemzetközileg elismerendő illetékességi okokat állítja fel: lakhely, ingatlan fekvése, hagyaték fekvése, *pro-ratio*, talán vétség elkövetési helye is és teljesítési hely váltóknál és vásári ügyeknél.

A vélemények ezen nagy elágazása mellett le kell mondani arról, hogy a nemzetközi illetékesség már most szabályoztassék *kimerítően* a kötendő szerződésekben. Az alperes lakhelye és az ingatlanokra vonatkozó dologjogok tekintetében az ingatlan fekvése már ma is tehetők nemzetközi illetékességi okokká, mert ilyeneknek az irodalomban általában elismertetnek. Ellenben egyéb vonatkozásokban legczélszerűbb követni azt az utat, a melyet *Meili* a harmadik (1900) hágai konferencián ajánlott, hogy ma helyesebb az illetékességet *részszerűen* szabályozni csupán azt az magánjogi anyagot illetőleg és azzal kapcsolatban, a mely nemzetközi szabályozás tárgya. A kimerítő, teljes szabályozás a munka koronája lesz.³

És tényleg az ugyanezen konferencián előkészített házasság perjogi tervezet, a mely, mint már többször említettem, 1902. évi június 12-ikén el is fogadtatott, ugyanerre az álláspontra helyezkedett, a mennyiben a házasságbontási és az ágy és asztaltól való elválasztás iránti perekben megállapítja a nemzetközi illetékességi okokat, úgy azonban, hogy egyúttal belevegyíti a bel- és külföld iurisdictionjának szabályozását *általában*, a minek következtében az illetékesség szabályozása nem elég határozott. Ezekre a perekre nézve a szerződés megállapítja vagylagosan azon állam bíróságainak iurisdictionját, a melyhez a felek mint *honosok* tartoznak, vagy azt, a melynek területén *lakhelyük* van; az illetékesség csupán ez utóbbi vonatkozásban nyert meghatározást. A lakhely szerinti iurisdiction azonban csak azzal a megszorítással áll fenn, hogy amaz ügyekben a honosság helyének bírói hatósága nincs fentartva. (5. cz.) Az így megállapított hatásköri és illetékességi szabályok szerint hozott ítélet a szerződő államok mindegyikében ismertetik el hatályosnak (7. cz.).

¹ II. 427.

² 201.

[³ Actes (1900) 132—133.

Sőt már korábban ugyanezt tette a berni vasúti árufuvarozási egyezmény (1890) is, a mely az annak alapján támasztható kártérítési (27. cz.) és visszkereseti perekre (53. cz.) megállapítja az illetékességet, még pedig a megtámadott vasútállalat *székhelyét*, egyúttal pedig az ezen perekben hozott ítéleteket a szerződő államokban végrehajthatóknak (56. cz.) jelenti ki.

Az anyagnak részenkénti szerződési szabályozása mindenestre hosszú időbe fog kerülni és így még nagy idő választ el attól, midőn a külföldi ítéletek végrehajtása az egész vonalon biztosítva lesz.

V. KÜLFÖLDI JOG A BELFÖLDI PERBEN.

Harmadik és utolsó kérdésem a külföldi perjog alkalmazása a belföldi perben.

És itt mindenekelőtt arra a felfogásra, hogy ne mondjam, arra a hibás nézetre kell utalnom, a mely a nemzetközi perjog tekintetében szélteben uralkodik.

A nemzetközi perjogot általában a nemzetközi magánjog módjára szokás felfogni, olyformán, hogy az a bel- és külföldi perjog közötti *összeütközést* egyenlíti ki. Így tapasztaljuk ezt még legújabbban is *Meili*-nak már többször említett, igen nagy belátással és kitűnő gyakorlati érzékkel írt munkájában.¹

Kétségtől külvül a nemzetközi perjogban ilyen összeütközést kiegyenlítő normák előfordulnak, de ezek nem töltik be annak egész körét, sőt ott meglehetősen alárendelt szerepet játszanak.

A nemzetközi perjognak törzsét azok a szabályok teszik ki, a melyek a bel- és külföldi bírói hatalomnak viszonyát egymáshoz határozzák meg. Ebben a vonatkozásban pedig nem az a kérdés, hogy bel- vagy külföldi jog *alkalmaztassék-e*, legalább első sorban nem az. Midőn a belföldi jog megszabja azt, hogy külföldi csak perlési óvadék mellett perelhet, midőn vele szemben kiterjeszti az illetékességet, midőn meghatározza a külföldi ítélet végrehajtásának feltételeit, midőn megállapítja, hogy a külföldről jövő megkereséseket a jogsegély iránt teljesíteni fogja : bizo-

¹ 1—2. l.

nyos, ezt alig vonhatja valaki kétségbe, hogy a nemzetközi jogvédelmet érintő rendelkezéseket tesz a nélkül, hogy a bel- és külföldi perjog *összeütközésének* kiegyenlítéséről rendelkeznek.

Ezekben a vonatkozásokban az államnak vagy a saját joga irányadó vagy pedig az, a melyet az államok szerződésileg saját területeikre nézve megállapítottak.

És most erre a szerződésileg megállapított közös jogra kell utalnom. A nemzetközi szerződés egy új jogot teremtő forrás, a melyből fakadó jog mellett a szerződő államok külön jogai háttérbe szorulnak. A meddig a szerződési jog terjed, addig nincs helye az egyes államok külön jogának. Világos példa erre a jogsegélyről szóló hágai nemzetközi egyezményünk. Ez a kézbesítések, a megkeresések, a perlési óvadék, a szegényjog és az adós-fogság tekintetében a szerződő államok területén közös jogot teremt, a mely a megfelelő részben valamennyinek külön jogát háttérbe szorítja. Közöttük csak egy összeütközési norma van, a mely azt dönti el, hogy a megkeresések a megkeresett állam joga szerint intézendők el, de kívánatra elintézhető a megkereső állam joga szerint is.

És ezen előzmény alapján nem nehéz dolog megjósolni, hogy a mint a további pontokon, nevezetesen az illetékesség és a végrehajtás körül meglesz a szerződési szabályozás, azon módon lesz tágabb tere a nemzetközi jogvédelem számára teremtett szerződési jognak az egyes államok külön jogával szemben.

A mennyiben pedig nem a bel- és külföldi állam bírói hatásköreinek rendezéséről, hanem attól függő egyéb kérdésekről van szó, akkor már szóbajöhet az, hogy a bel- vagy pedig a külföldi jogot alkalmazzuk-e? És itt régi idő óta az a közmeggyőződés, hogy a bíróság a jogvédelmet *saját* eljárási szabályai szerint nyújtja, akár ő előtte foly a per, akár csak segítkezik a külföldi bíróságnak az ez által elbírálandó perben, akár pedig egy külföldi ítéletet hajt végre. Ennél természetesebb szabály nem is képzelhető s röviden úgy szoktuk kifejezni, hogy a bíróság a saját területén érvényes perjog, a *lex fori* szerint jár el.

Ezt a szabályt a külföldi bíróság megkeresése folytán a belföldi bíróság által teljesítendő egyes perbeli cselekvényekre nézve a mi jogunk is kimondja. (Trt. 62. §.)

Mindazáltal a belföldi perben, mert most csupán erre szorítkozom, nem lehet teljesen kizárni a külföldi perjogot sem s így szükséges gondoskodni akár külön törvényhozással, akár pedig szerződés útján oly szabályokról, a melyek az alkalmazhatóság eseteit pontosan meghatározzák, vagyis szükséges felállítani az összeütközést kiegyenlítő szabályokat, vagy még másképen kifejezve: azokat a szabályokat, a melyek meghatározzák, hogy két jog konkurrencziája esetében a kettő közül melyiket kell alkalmazni. Ezek azok a szabályok, a melyekre ráül a nemzetközi perjog szokásos meghatározása. Ez azonban nem akadályozza az írókat abban, hogy ezen cím alatt azokat a szabályokat is tárgyalják, a melyekről fentebb szólottam s a melyek nem összeütközést kiegyenlítő normák.

Az eredményt összefoglalva, kitűnik, hogy a nemzetközi perjog a jogszabályoknak két különböző csoportját öleli fel: egyrészt azokat, a melyek két állam bírói hatalmi körét elhatárolják, és a melyeknél nem is lehet szó, hogy a két állam joga közül melyik jöjjön figyelembe; másrészt pedig azokat, a melyek a bel- és külföldi perjog versenye esetében meghatározzák, hogy a kettő közül melyik alkalmazandó.

Ezek után most azt kellene megállapítanom, melyek azok az esetek, a melyekben a külföldi perjog a belföldi perben valószínűleg alkalmaztatik? Ez azonban ma még egy megoldhatatlan feladat, mert a tételes jogokban ennek a kérdésnek csak néhány pontjára nézve vannak szabályok. És így itt csak inkább arról lehet szó, melyek azok a szempontok, a melyek szerint a külföldi perjognak a belföldi perben tért *kellene* engedni.

Most befejezésül még erre nézve óhajtok néhány megjegyzést tenni, a nélkül, hogy a kérdés kimerítő tárgyalására vállalkozhatnám. Különösen pedig azokra a nehézségekre akarok utalni, a melyek egy megnyugtató megoldásnak útjában állanak.

Arra nézve nem igen lehet kétség, mert a dolog természetéből folyó követelmény, hogy a mennyiben a belföldi perben a külföldi perjog által meghatározott tények szerepelnek, ezekre nézve a külföldi perjog alkalmazandó. Pl. a belföldi bíróság megkeresésére külföldön vesznek fel bizonyítást, a belföldi perben ennek a bizonyító eljárásnak érvényét a külföldi perjog szerint fogják megítélni, kivéve, ha a megkeresett bíróság a megkereső bíróság

kívánságára ez utóbbinak perjogát alkalmazta. Az okiratok tekintetében ezt a szabályt a mi perjogunk világosan ki is mondja, elrendelvén, hogy az okiratok (közokiratok, kereskedelmi könyvek, magánokiratok) alaki érvénye (v. ö. Trt. 165., 179. és 180. §.) a kiállítás helyének törvényei szerint ítélendő meg.

Rendkívül kétséges azonban, hogy akkor, midőn a belföldi perben a külföldi *magánjog* szerint elbírálandó magánjogi viszony szerepel, ezzel kapcsolatban s ennek folyománya gyanánt az illető magánjogi viszonyra mennyiben lehet egyes külföldi bizonyítási szabályokat alkalmazni, névszerint azokat, a melyek a *bizonyítási teher megoszlására, a bizonyító eszközök alkalmazhatóságára és bizonyító erejére* vonatkoznak?

Ez a nemzetközi perjognak elméletileg legnehezebb és eddig még egészen megoldatlan pontja.

A kérdés megoldása azért nagyon nehéz, mert szorosan összefügg a perjog és magánjog elhatárolásának megoldatlan kérdésével.

Sokan az említett bizonyítási kérdéseket az elbírálandó magánjogi viszony *alkatrészét* kitevő kérdéseknek tekintik s így, ha magára a magánjogi viszonyra a külföldi magánjogi szabály áll, akkor az említett bizonyítási kérdésekre is az illető külföldi bizonyítási szabályokat kell alkalmazni. Vagyis az említett bizonyítási kérdések mint *magánjogi* természetűek, a külföldi jog uralma alá esnek.

Ebből a felfogásból indul ki az olasz polgári törvénykönyv, midőn elrendeli, hogy »a kötelek bizonyító eszközei ama hely törvényei alatt állanak, a hol a kötelelem létrejött« (10. §.). Ez a felfogás uralkodó ma különösen az olasz, a francia, de még nagy részben a német irodalomban is.

És ezt fogadta el az Institut is 1877-ben, midőn kimondotta, hogy az u. n. *decisoria litis*, melyek alatt különösen a szóban levő bizonyítási szabályok értendők, a külföldi jog uralma alá esnek, míg ellenben az ú. n. *ordinatoria litis* a perbíróság joga szerint bírálандók el.¹

Ellenben az angol-amerikai irodalomban ezt a megkülönböztetést elvetik és az említett bizonyítási kérdéseket mint *perjogiat*ot, kizárólag a *lex fori* uralma alá vonják.

¹ Annuaire II. 150. Idézve dolgozatomban 80.

Nézetem szerint a szóban levő bizonyítási kérdések túlnyomólag *perjogiak*, de vannak köztük olyanok is, a melyek *együttal* magánjogiak is, vagyis a melyek úgy a magánjog, mint pedig a perjog területére esnek.

Szigorú logikai szempontból épen nem kielégítő megoldás, hogy bizonyos szabályokat ilyen hermaphroditaszerű jelleggel ruházunk fel. Ha azonban ilyenek tényleg előfordulnak, lehetetlen ez elől kitérni. És szorosan véve, a magánjog és perjog szoros kapcsolatánál fogva e fölött nincs is mit csodálkoznunk.

En ilyen kettős jellegű kérdésnek tekintem mindenekelőtt azt, hogy a külföldi magánjog szerint elbírálandó magánjogi ügylet érvényéhez a külföldi jog értelmében *okirat* szükséges. Rendelkező okirat. Ebben az esetben az okirat kétségkívül a magánjogi ügyletnek eleme, de azonfelül bizonyít is. Ennélfogva tehát ez az okirat úgy a magánjog, mind pedig a perjog területén áll. Ebben az esetben a külföldi magánjog mindenesetre irányadó arra nézve, hogy az ügylet az okirat kiállítása által létrejött. És a bizonyító ereje is a külföldi perjog szerint igazodik, mert ha az okirat az ügyletet érvényesen keletkezteti, akkor természetesen azt teljesen bizonyítja is.

Más kérdés, a melyet itt nem tárgyalhatok, hogy ha a külföldi jog a rendelkező okirat alakszerűségeit megállapítja, kell-e azokat szükségképen betartani s nem lehetnek-e a felek ebben a kérdésben tekintettel annak az államnak jogára, a melynek bírósága majdan az ügyben itélni fog?

Kettős vonatkozású továbbá a *bizonyítási teher* megoszlásának kérdése is, a mennyiben az a perbevont *magánjogi viszonyra* vonatkozik. A bizonyítási teher a bizonyító eszközök megjelölésének terhe abból a czélból, hogy a fél jogi érdekét érvényesítse. És így meghatározása kétségkívül *eljárási szabály*. Ha azonban a tételes jog ezen szabály felállításánál, a mennyiben a perbevont magánjogi viszonyról van szó, abból indul ki, hogy a per útján érvényesítendő jogosítványt megállapító tényeket a felperesnek, azt megszüntető vagy korlátozó tényeket pedig az alperesnek kell bizonyítania: akkor kétségkívül a bizonyítási teher megoszlásának közelebbi meghatározását a magánjogból kell meríteni, mert hiszen ez mondja meg, mely tények keletkeztetik s melyek szüntetik meg, illetve melyek korlátozzák a

jogosítványokat. És ennek következtében úgy gondolom, hogy a mennyiben a magánjogi viszony a külföldi jog uralma alatt áll, az, hogy ezt illetőleg mit, melyik félnek kell bizonyítania, a külföldi jog szerint ítélendő meg.

Hogy azonban ezektől a kivételektől eltekintve, a szóban levő bizonyítási szabályok kizárólag perjogiak, ez még nem azt jelenti, hogy azok az angol-amerikai felfogás értelmében minden körülmények közt a perben eljáró bíróság jogából volnának merítendőek, mert nem elutasíthatlan követelmény az, hogy a bíróság ezekben a kérdésekben egyedül saját joga szerint járjon el. S épen azért ennek elhárítása céljából kár volt az olasz és francia irodalomnak azokat a bizonyítási szabályokat erőnek erejével magánjogiaknak feltüntetni. Egyébiránt ennek az utóbbi felfogásnak merev keresztülvitelében ép úgy lehet méltánytalanság, mint az előbbiben.

Az igazság, nézetem szerint, az volna, hogy a bizonyító eszközök alkalmazhatósága és bizonyító ereje tekintetében különböztetni kell az okiratok és egyéb bizonyító eszközök közt.

Ha nem okiratokról, hanem más bizonyító eszközökről, névszerint: szemletárgyakról, tanukról, a felekről mint bizonyító eszközökről (eskü, eskü alatti kihallgatás, beismerés) van szó, akkor úgy abban a kérdésben, hogy ezek mennyiben szerepelhetnek bizonyító eszköz gyanánt és mi a bizonyító erejük, mindig a *perbíróság* joga irányadó.

Ellenben okiratoknál, a körülményekhez képest, nemcsak a perbíróság joga, hanem a külföldi jog is alkalmazható. Itt természetesen a magánokiratokat mint pusztán tanusító okiratokat veszem, mert a mennyiben rendelkezőek, akkor a külföldi jog alkalmazásának már a fentebb mondottaknál fogva van helye. Hogy pedig a pusztán tanusító okiratokkal szemben is ezt az álláspontot elfoglalom, ennek az az oka, hogy az a fél, a ki külföldön, a külföldi jognak teljesen megfelelően kiállítja a maga okiratát, nagy sérelmet szenvedne, ha azt a belföldi perben nem érvényesíthetné.

Példán megvilágítva. Valamely külföldi jog megengedi azt, hogy a hozomány átvételéről szóló elismervény bizonyítson, ha csak mint *magánokirat* állíttatik ki; a magyar jognak azonban más az álláspontja. Már most az a külföldön kiállított elismervény mint magánokirat a belföldi perben nem fog bizonyítani?

Vagy pedig, a német jog szerint a magánokirat teljes kötött bizonyító erejéhez kevesebb kellék szükséges (pr. 416. §.), mint a mennyit a magyar jog kíván. Én azt hiszem, hogy, ha különben még a *lex fori* álláspontjára helyezkedünk is, attól a magánokirattól a teljes bizonyító erőt nem lehetne megtagadni, mert különben a jogvédelem erején esnék csorba. Ezt egyébiránt teljes perrendünk törvényjavaslata világosan ki is mondotta (325. §.).

Sőt már a mi törvénykezési rendtartásunk is elfogadja ugyanezt az elvet a közokiratokra nézve. Kimondja ugyanis, hogy külföldi okiratok, a mennyiben a külföldi jog szerint közokiratoknak tartatnak, épen úgy bírnak teljes bizonyító erővel, mint a belföldön kiállított közokiratok (165. §.); tehát még akkor is, ha kevesebb az alakszerűségük, mint a belföldi közokiratoknak.

Nagyjából tehát azt lehetne mondanunk, hogy azt a szabályt kell alkalmazni, a mely a jogvédelemnek *kedvezőbb*. Ámde, ha még más oldalról is megfigyeljük a dolgot, ezt sem mondhatjuk korlátlanul, hanem csak megszorításokkal, mert itt erősen belejátszik a *közérdek* is, a mely — mint tudjuk — sokszor egészen mást parancsol.

Világosan szóló példa gyanánt szolgálhatna erre nézve az, hogy a külföldi jog a kereskedelmi könyvnek nagyobb vagy különösen hosszabb ideig tartó bizonyító erőt tulajdonítana, mint a magyar jog. Így pl. a francia jog szerint a kereskedő könyve csak kereskedők közt bizonyít ugyan, de időbeli korlátozás *nélkül*; ¹ a magyar jog szerint kereskedővel szemben is csak 10 évig. Én az uralkodó felfogással szemben helyesnek és követendőnek tartom az osztrák jog ² felfogását, mely szerint a külföldi kereskedelmi könyvnek ezt a nagyobb bizonyító erejét elismerni nem szabad, miután a kereskedelmi könyv által való bizonyítás már amúgy is kivétel a szabály alól.

Mindent összevéve, a külföldi perjog alkalmazhatósága a belföldi perben nagyon bizonytalan. És ha ama jog itt nem is játszik elsőrangú szerepet, mégis nagyon kíváncsós egy tisztultabb helyzet arra nézve, hogy az minő határok közt juthat szóhoz a belföldi perben.

¹ Francia keresk. tkv. 12. §.

² Osztrák pr. 295.

A jogbiztonság a nemzetközi forgalom terén nemcsak azt kívánja, hogy az államok bírói hatalmuk határait pontosan megállapítsák, hanem azt is, — a kettő nagy részben egymástól elválaszthatlan — hogy egészen tiszta helyzet legyen az alkalmazandó jog iránt is.

Ez legkönnyebben volna elérhető egységes magán- és egységes perjog által. Mind a kettő azonban az utópiák közé tartozik. Legfelebb csak az érhető el, hogy azokon a pontokon, a melyeken legsűrűbb a nemzetközi érintkezés, legyen egységes jog, a mint hogy úgy a magán-, mint a perjog terén erre már van is több példa.

A cél elérésére tehát egy más eszközt kell választani: biztos normákat, a melyek a különböző jogok összeütközését kiegyenlítik. Még pedig nemcsak két-két állam között, hanem az államoknak egy nagyobb csoportjára nézve, mert e részben az egyöntetűségnek már mi sem állja az útját.

Minthogy pedig a szükséges egyöntetűség ezen normák iránt külön-külön törvényhozási úton ma még nem valósítható meg, annak elérésére megint csak a nemzetközi szerződéshez kell folyamodni.

És minthogy az egész kérdésben legfontosabb az, hogy a *külföldi okirat* a belföldi perben mennyiben bír érvénnyel, milyen a bizonyító ereje, mennyiben lehet vele szemben vagy mellette kiegészítésül vagy, a mennyiben nem mutatható fel, nélküle is, más bizonyító eszközök útján bizonyítani: a megoldásnak első sorban erre a kérdésre kell irányulnia. Egyik leg-sürgősebben megoldandó feladatnak tartom a nemzetközi jogvédelem terén az okirati bizonyításnak most említett részeit, de különösen azokat, a melyek az okiratok érvényi kellékeire, közokiratoknál valódiságuk bizonyítására¹ és általában az okiratok bizonyító erejére vonatkoznak, nemzetközi szerződéssel szabályozni.

¹ A közokiratok hitelesítése tárgyában egy szerződésünk már van, Németországgal 1880 február 25-ikén kötött s 1880: XXXVI. t.-cikkkel beczikkelyezett szerződés.